

Patrimoni Documental i Educació. Dos móns en conflicte?

MARGALIDA BERNAT I ROCA
JAUME SERRA I BARCELÓ

Un dels gran problemes que té el Sistema Universitari Espanyol, en aquests moments, és que no s'ha adonat de què bona part dels seus titulats acaben en el món de la docència. El problema és tant i més greu quan la majoria d'ells no han rebut cap tipus de formació didàctica inicial. Es a dir, la Universitat sols crea historiadors, geògrafs, historiadors de l'Art, ... en tant que investigadors.

Aquesta formació podria fer pensar que aquests universitaris, al convertir-se en docents, haurien d'estar ben concienciats respecte de la conservació del Patrimoni. Però, contràriament, es detecta com el món de la documentació històrica, en concret, és manipulat, espoliat i mal usat per un sector de docents i polítics que, per moltes diverses raons, l'han posat en un estat de perill com no s'havia vist en temps passats.

Aquesta comunicació es divideix en dos apartats que, a simple vista, no tenen relació. Emperò, amb una anàlisi acurada, es deriva una de l'altra. La primera part, tracta de l'espoli de la documentació de la Història de l'Educació a les Balears, sense entrar en detalls i plantejant sols el problema. La segona, es refereix a la utilització dels fons arxivístics per part d'uns docents que, en ares de la renovació didàctica, protagonitzen unes experiències sumament discutibles i preocupants.

Els elements comuns dels dos apartats rau en què els protagonistes dels dos fets són docents amb una preparació científica universitària i que, per això mateix, haurien d'esser conscients del concepte de Patrimoni, preocupant-se per la seva conservació. D'altra banda, és que, tan les espoliacions com les experiències didàctiques, han estat potenciades, aplaudides i subvencionades per unes autoritats administratives que tenen, entre altres funcions, la de conservar dit Patrimoni.

1. L'ESPOLI DE LA DOCUMENTACIÓ DE LA HISTÒRIA DE LA EDUCACIÓ A MALLORCA

Amb la reempresa dels estudis universitaris a Mallorca, va sorgir un fort corrent investigador que intentava recobrar el passat de la educació illenca. Si bé existeix alguns precursors notables,¹ fou a partir de la dècada dels anys 70 que aquestes investigacions arrelaren. Els resultats varen ésser sorprenents: la Mallorca del finals del S. XIX i principis del S. XX, en educació, lluny d'ésser un centre aïllat,² es mostrà incorporada en la línia d'innovacions educatives com el Sistema Montessori³ i altres experiències d'innovació. Es a dir, que contràriament al que es pugui suposar no sempre anaven a remolc de Catalunya.⁴ D'aquí que els estudis institucionals o biogràfics cobrassin força.

Però també la sorpresa dels investigadors fou considerable quan descobriren l'espoliació sistemàtica de la documentació de la Delegació Provincial del M.E.C. o dels propis centres educatius. La manca d'aquests fons va obligar a una recerca exhaustiva⁵ semblant a la que podria realitzar un medievalista.

En aquest aspecte, s'ha de fer una doble consideració. D'una part, hi hagué expurgacions de caire polític, intencionades i selectives, que buidaren tant la Delegació com determinats Centres. Emperò, d'altra banda, n'hi va haver d'indiscriminades en els Centres educatius provocades per la desídia, la manca d'espai o el desconeixement del seu valor intrínsec.

Pel que fa a la documentació de Delegació Provincial del M.E.C. i les institucions a ella vinculades, sofrí dues expurgacions importants: la primera, arran de la Guerra Civil, en la que es feren desaparèixer fins i tot institucions de gran transcendència com el Museu Pedagògic⁶; la segona, arran de la

¹ Pomar i Fuster; J. Ensayo histórico sobre el desarrollo de la Instrucción Pública en Mallorca. Estampa Tipográfica de F. Soler Prats - Palma, 1904.

² Sureda; B./Colom; A.J./Diaz; F.J./Oliver; J./Janer Manila; G. L'Educació a Mallorca (Aproximació històrica). Ed. Moll - Palma 1977.

Oliver; J. Escola i societat. Ed. Moll - Palma, 1978.

³ Colom; A.J. "Els inicis de l'"Escola Nova" a Mallorca (1910-1920)" in II Jornades d'Història de l'Educació en els Països Catalans. Ciutat de Mallorca, Novembre de 1978, pp. 36-41.

⁴ Porcel y Riera; M. Los trabajos manuales en la Escuela Primaria. Escuela Tipográfica Provincial - Palma, 1915.

⁵ Colom; A.J./Sureda Garcia; B. "Bibliografia per a una Història de l'Educació a Mallorca" in Fontes Rerum Balearium/1 (1977), pp. 449-480.

⁶ El Museu Pedagògic fou una obra personal de l'inspector en cap Joan Capó i Vallsdepadrines que, malgrat vestir la camia blava a 1936, fou depurat. De tota la ingent documentació d'aquesta institució no es salvà pràcticament res. Els restes de la Biblioteca (incompleta i saquejada) es troben en el Centre de Professors de Palma de Mallorca. Per aquella es pot sebre que el professorat illenc tenia al seu abast les obres més importants per a la seva tasca molt poc temps després de la seva publicació.

transició democràtica amb la que s'esvaïren importants documents del període franquista com els expedients de depuració que acabaren en massa en el fems ⁷.

L'expurgació en els Centres, tot i ésser menys selectiva, no fou menys destructiva. Conjunts documentals antics, com el de les Escoles Annexes es salvaren quasi per accident ⁸. Es dona la paradoxa de què alguns centres conservaren la documentació antiga com a una relíquia, però se'n desferen de la més recent, de tal manera que hi ha grans llacunes en la història de molts de centres entre 1960 i 1980. Caldria, per tant, fer una campanya envers els educadors que recordàs l'obligació de conservar i salvaguardar la documentació oficial, i habilitar els sistemes per a que aquesta es conservi quan ve a crear problemes d'espai en el arxius dels Centres ⁹.

2. L'APROFITAMENT DE LA DOCUMENTACIÓ HISTÒRICA EN LA EDUCACIÓ NO UNIVERSITÀRIA

L'actual Reforma Educativa que s'està vivint a l'Estat Espanyol té unes arrels fondes que s'han de cercar tant a les pròpies experiències innovadores protagonitzades per conjunts de professorat, com en el replantejaments fets a diversos països europeus com Anglaterra i França.

Pel que fa a l'ensenyament de la Història, des de el maig de 1968 s'ha viscut una experiència força desencisadora. De la Història centralitzadora, monolítica i no exenta de càrregues maniquees es volgué passar a una nova Història, arrelada en els Annales francesos i que, en paraules de J. Fontana, ha contribuït a agreuar la situació, ja que l'alumnat, a més d'haver de memoritzar dates i llistes dinàstiques, havien d'aprendre llargues llistes de causes i efectes molt més allunyats dels seus interessos". ¹⁰

⁷ Serra i Busquets; S. "Els expedients de la "Comisión Depuradora de Mallorca": Un expedient de 1939 i un altre de 1941 de Menorca" in II Jornades d'Història de l'Educació dels Països Catalans - Ciutat de Mallorca, Novembre de 1978, pp. 140-149.

⁸ El fons documental de les Escoles Annexes, malgrat les expurgacions, és dels més rics d'aquest tipus. La documentació més antiga es remunta a la dècada de 1870, conservant-se gairebé tots els llibres d'actes. Amb motiu de la reunificació de l'Anexa Masculina i Femenina hi va haver el perill de què bona part d'aquesta documentació es perdés irremissiblement. Bona part, s'aconsegüí rescatar, classificar i catalogar, i des de les hores s'han emprat per diversos investigadors. Pel que sembla, una vegada catalogada, fou absorbida per la Universitat de les Illes Balears. Un exemplar del catàleg es troba dipositat a l'Arxiu del regne de Mallorca.

⁹ Ley 13/1985, de 25 de junio: Título VII - Del Patrimonio Documental y Bibliográfico y de los Archivos, Bibliotecas y Museos.

Veure especialment l'Article 49 i Article 52.

¹⁰ Fontana, J. Història. Análisis del pasado y proyecto social. E/ Crítica, Grupo Editorial Grijalbo. Barcelona 1982, pp. 247-249.

El resultat fou que, a partir de la Llei general d'Educació, promulgada a 1972, la Història passà a ésser una de les assignatures més rebutjades i de més alt indret de fracàs escolar de tot el curriculum. Al cap i a la fi, el que indicava aquesta situació no era més que un problema detectat arreu d'Europa. El cas d'Anglaterra, on la sra. Thatcher arribà a propugnar una Història patriòtica i imperial, no desdiu gens ni mica del cas francès, en el que el problema fou encomanat a una comissió presidida per un historiador de la talla de Jacques Le Goff ¹¹.

La resposta d'alguns sectors del professorat conscienciats va ésser la d'adoptar unes postures que es podrien dir "guerrilleres" ¹². En bona part, aquestes no és que fossin novedoses, ja que partien d'experiències tals com la d'Història 13/16 ¹³ o les activitats de L'Eveil franceses ¹⁴.

La problemàtica, especialment greu pel que fa el professorat d'EE.MM. ¹⁵, consisteix en que a l'hora d'intentar aplicar una metodologia activa en els Centres, acudeixen al seu passat escolar més proper: la Universitat. D'aquesta manera, intenten transformar les seves aules en seminaris d'especialització universitària, amb l'excusa d'apropar l'alumnat a la metodologia del treball històric. Per aquest motiu, s'han realitzat, potenciat, subvencionat i publicat diverses "experiències educatives" que, a més a més d'ésser molt qüestionables des del punt de vista pedagògic i didàctic, són veritables atemptats contra el patrimoni ¹⁶.

¹¹ Le Goff, J. "Vielles querelles, vieilles histoires?. Du bon usage du passé" in Cahiers Pédagogiques, no 238 (Novembre 1985), pp. 9-11.

¹² Ordoñas Artigas, E: "Experiencias de investigación histórica (La evolución de la población en Tafalla, Puente la Reina, Larraga y Mendigorria, entre los años 1790 y 1850)". In Trabajos de Campo 4 Publicaciones de la Nueva Revista de Enseñanzas Medias, M.E.C. 1984, pp. 113-125: "Una de las preocupaciones más ampliamente sentidas por los profesionales de la enseñanza viene siendo la búsqueda de métodos que permitan una enseñanza más activa, en la que los ejercicios prácticos tengan un mayor protagonismo en el aula. (p. 113)."

¹³ Seminario de didáctica de la historia: Hacer Historia. Primera Fase de Investigación. I.C.E. de la Universitat Autònoma de Barcelona. Barcelona 1981.

Prats, J. "Las experiencias didácticas como alternativas al cuestionario oficial: reflexiones críticas sobre las experiencias "Germania-75" e "Historia 13-16". In Carretero, M/ Pozo, J.I. Asensio, M: La Enseñanza de las Ciencias Sociales. E/Aprendizaje-Visor Madrid 1989, pp. 201-210.

¹⁴ Lluç; J.N. La enseñanza de la Historia a través del medio. Ed. Cincel/Kapelusz. Col. Diálogos en Educación, no 10 - Madrid, 1981, pp. 33-43 i 83-90.

¹⁵ Malgrat tot, determinats ensenyats preconitzen que els arxius han d'ésser un centre de vista més dins de les sortides culturals pròpies de la E.G.B. Confer:

Lopez Sanchez; A./Pequeño Noriega; J. "Visitas o salidas culturales" in Apuntes de Educación. Ciencias Sociales, no 6 (Julio-Septiembre 1982) pp. 11-13.

Tampoc es troben absents les postures que propugnen que la documentació d'arxius eclesiàtics, municipals, provincials i nacionals s'ha de contemplar entre els recursos habituals. Confer:

Rivero Gonzalez; I. "Anotaciones en la enseñanza de la Historia" in Apuntes de Educación. Ciencias Sociales, no 2 (Abril/Junio, 1981) pp. 10-11.

¹⁶ Resta clar que aquests expòsits en ares de la didàctica i de la pedagogia no es limiten al Patrimoni Documental. L'Arqueologia i l'Etnografia, per citar sols dos exemples, en resulten també perjudicades. Consta que alguns docents han rebut subvencions i suports per "buidar" un talaïot amb els seus alumnes. D'altra banda, exposicions escolars i treballs de curs han servit per fer desaparèixer vestits, eines, ...

Per exemple, es pot trobar, a revistes d'educació especialitzades, innovacions en les quals l'alumnat han d'acudir a un arxiu consultant i treballant sobre temes més recents¹⁷, com un investigador qualificat. D'aquesta manera, alguns docents afirmen que "enfrentándose al documento original, los alumnos pueden comprender las dificultades del historiador y utilizar también su sistema de trabajo"¹⁸.

Les "aportacions" en aquest camp arriben al punt en què s'indiquen els sistemes pels quals l'alumnat pot accedir a determinats arxius. I, lògicament, els preferits són aquells que tenen menys control: els municipals i els parroquials¹⁹. No només es donen consells de com utilitzar la documentació, sinó que també, i com a demostració de l'efectivitat de l'experiència i el suport de certes institucions, s'arriba a apuntar com a un èxit personal el fet de què a alguns arxius es deixàs que l'alumnat es portàs la documentació a casa seva per fer la feina²⁰.

Quan es refereix a la utilització del document històric per part de l'alumnat, generalment de BUP, no hi ha dubte que tothom estarà d'acord en què se l'ha d'aprovar a la metodologia del treball històric, però l'objectiu no pot ésser formar historiadors precoços. Entregar a un adolescent, que no té el marc històric general, que no sap paleografia ni diplomàtica, ni té coneixements de lingüística històrica²¹, un document original pot ésser el millor sistema que va en contra de la Llei de Protecció del patrimoni i que pot ésser punida d'acord amb aquesta. Així Julio Valdeón afirma que:

"los documentos escritos que hemos conservado del pasado no son la historia, sino solo instrumentos válidos para, después de numerosas y complejas mediaciones, construir aquella. Pero esta tarea, propia del oficio de historiador, no está sin más al alcance de los jóvenes escolares"²².

En bona mesura, el que preconitzen els impulsors i desenvolupadors d'aquests tipus d'experiències és que els arxius adoptin bona part de les

¹⁷ Garcia-Baquero Lopez, G: Op. Cit. p. 13. Aquest autor, per exemple, circumscriu les possibles experiències als segles XIX i XX (ampliable al S. XVIII), per les dificultats paleogràfiques.

¹⁸ Canela; M./Cuñe; B./Salat; T. "El trabajo en el archivo. Técnicas de investigación histórica" in Apuntes de Educación. Ciencias Sociales, no 29 (Abril/Junio 1988) pp. 11.

¹⁹ Garcia-Baquero Lopez, G: "Archivos municipales y parroquiales. Su interés en las Enseñanzas Medias". In Apuntes de Educación. Cuaderno de Ciencias Sociales, no 27, Octubre-Diciembre de 1987, pp. 13-15.

Ortobas Artigas, E: Op. Cit. p. 113.

²⁰ Reborado Pazos; J. "Esperiencias con libros parroquiales" in Cuadernos de Pedagogía, no 189 (Febrero, 1991) pp. 46-47. Diu l'autor: "Con el clero hemos topado: algunos curas se han mostrado reacios a facilitar los libros, hablando de la intimidación de los parroquianos, confundiendo, naturalmente, la investigación con el chismorreo tragicómico de aldea. Otros, por el contrario, han dejado a los alumnos la documentación para que pudiesen hacer su labor en casa".

²¹ Canela/Cuñe/Salat Op. Cit. p. 11. Per aquestes autors, aquestes dificultats són avantatges a utilitzar.

²² Valdeon Barduque, J: "Comentario de Texto en Historia". In Apuntes de Educación. Ciencias Sociales no 15, (Octubre-Diciembre, 1984) pp. 8-10.

funcions didàctiques que l'I.C.O.M. dona als museus. Dita funció didàctica és defensada amb l'argument de què, d'aquesta manera, "el archivo dejará de ser un lugar hermético de uso exclusivo de los eruditos para transformarse en un centro de trabajo e investigación plenamente accesible"²³.

Al cap d'avall de tots aquests plantejaments, hi ha una crítica velada i inconscient (?) referida al treball dels investigadors. Caldria fer-se la pregunta si aquest professorat, amb aquestes experiències no intenta demostrar que qualsevol persona pot investigar en història (en el present cas, alumnes de 3er. de BUP) i que, per tant, sobren els historiadors. També cal demanar-se si aquestes "metodologies actives" serveixen per amagar investigacions personals dels professors o tesis doctorals sota l'excusa de projectes que es presenten planificats a llarg termini²⁴.

Aquest tipus de treballs es desenvolupen habitualment a BUP. Això respon a què, per una banda, l'alumnat d'EGB és poc madur i no té prou preparació teòricament d'un context de fracàs escolar o d'interessos molt definits entre els quals no hi sol haver la Història.

El fet, per tant de fer-se a BUP i, especialment, a tercer pot dir-se que respon bàsicament a:

- L'alumnat és prou madur i no té l'empenta de les proves de selectivitat de COU.

- Els Centres s'han desfet a primer i a segon dels alumnes menys avantatjats.

- Hi ha, en aquest curs, l'assignatura adient.

- El professorat es pot lluir, sense necessitat de vetlar continuament per la tasca dels seus alumnes.

2.1. A tall d'exemple

El propi M.E.C. en una publicació de 1984 ressenya una experiència realitzada a l'Institut de Tafalla (Navarra) que pot servir de mostra clara de l'exposat fins ara²⁵.

A la introducció es fa menció de que la finalitat de la dita experiència és la de què "los ejercicios prácticos tengan un mayor protagonismo en el aula" i que/ "la historia puede ser un buen medio de aproximar la investigación a la realidad escolar, permitiendo evitar una imagen que, por desgracia, tienen muchos de nuestros alumnos cuando manejan un libro de texto, ven en él a esta asignatura como algo acabado, definitivo y hasta inopinable".

²³ Canela/Cuñe/Salat Op. Cit. p. 11.

²⁴ Rebolledo Pazos Op. Cit. p. 46.

²⁵ Ordobas Artigas; E. "Experiencia de investigación histórica (La evolución de la población en Tafalla, Puente la Reina, Larraga y Mendigorria, entre los años 1790 y 1850)" in Publicaciones del Nueva Revista de Enseñanzas Medias, no 4: Trabajos de Campo (1984), pp. 113-125.

El período plantejat en aquest treball, tot i ésser bastant concret, i amb una lletra teòricament fàcil i amable, estava ple d'incidències històriques: la Guerra del Francés, epidèmies, guerres carlines, ... Es a dir, es requeria que els alumnes tenguessin uns coneixements previs de la Història de Navarra a nivell d'especialistes.

Per desenvolupar l'activitat, els alumnes es dividiren en petits grups que anaven als arxius on buidaven els llibres sacramentals a partir d'una fitxa que, es suposa, va ésser elaborada per la professora.

Els resultats es tabularen (no es sap amb quins criteris) i es representaren en gràfiques. Les fortes oscil·lacions detectades obligaren a haver d'acudir a altres fonts, publicades o inèdites, per tal de poder extreure resultats fiables.

És cert que alguns alumnes veren reflectits alguns problemes que ells vivien en la seva investigació, apropant a la seva realitat una metodologia de treball històric, emperò tot el conjunt cal considerar-lo descontextualitzat per:

a/ No consta en cap moment en quin context educatiu es desenvolupà, ni els temes del currículum amb que tenia relació.

b/ No es va tenir en compte la possibilitat d'una planificació interdisciplinària (amb matemàtiques, per exemple) de tal manera que les gràfiques sols permeten una interpretació lineal.

c/ Es nota molt la intervenció de la professora en la elaboració de conclusions, degut a la manca d'una preparació històrica específica prèvia.

3. ALTERNATIVES VIABLES

Com ja s'ha dit, resulta clar que s'ha de transmetre a l'alumnat el concepte de la Història com a ciència en construcció. Per tal motiu, cal potenciar activitats que permetin la investigació i la discussió de temes o aspectes de la Història. També s'ha de considerar que l'alumnat ha de tenir una bona preparació històrica de l'entorn en què viu i no rebre-la sols com un element passiu.

D'aquesta manera, es poden realitzar activitats tendents a apropar l'alumnat a la metodologia del treball històric, però tenint en compte la seva edat, motivacions i interessos. És a dir, no s'ha de voler transformar l'alumne en un petit historiador, sinó apropar-lo a la Història.

Per desgràcia, la Història és una ciència que usa i abusa de la documentació però és del tot absurd que es doni a l'alumnat documents en el seu estat original sense seleccionar-los, contextualitzar-los i protegir-los.

Intentar, per tant, voler forçar el paper dels arxius en nivells educatius que no li són propis pot esdevenir en una degradació de les funcions que sí són pròpies. Certament, aquestes institucions tenen una funció educativa, però clarament restringida per motius obvis. Resulta curiós que la major part de les activitats ressenyades es fessin en arxius que no estaven dirigits per un especialista, ja que aquests, clarament, s'oposarien a tal utilització.

Tot i això, no es pot negar la validesa del document en el context de l'aprenentatge de la Història. Ara bé, aquesta utilització ha de reunir una sèrie de condicions:

a/ El document ha d'estar seleccionat, es dir, ha d'ésser el més representatiu i fàcilment comprensible de tot un conjunt. El document trobat a l'atzar per un alumne no pot ésser valorat correctament per aquest.

b/ El document ha d'estar integrat, es dir, ha de formar part d'una planificació educativa més general. L'alumne no té per què posseir les xarxes de coneixement per poder integrar-lo per ell mateix.

c/ El document ha d'ésser comprensible, es dir, tan a nivell d'escriptura com d'idioma ha d'estar a l'abast de l'alumnat. això no implica que no es donin fotocòpies d'alguns originals, ni que, per exemple, es donin escrits antics per a que l'alumne se n'adoni de les dificultats intrínseques de la transcripció.